

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:3 • 2004

Bröd, hö och krig i norr

Martin Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*, Diss, Skrifter från institutionen för historiska studier, Umeå universitet 2002. 377 s.

Kriget 1808–1809, som innebar slutet på en lång svensk-finsk gemenskap, utgjorde inte mycket mer än en parentes i revolutions- och napoleonkrigstidens Europa. Det fördes av små arméer i den europeiska periferin, ett krig i områden som var glest befolkade och resurssvaga.

Men detta krig kan kanske sin marginalitet till trots forskningsmässigt profileras som ett extremfall i sin kapacitet att synliggöra det möjligas gränser och därmed de generella villkoren för tidigmodern krigföring i en europeisk kontext. Som vetenskapligt lika intressant framstår att med hjälp av en studie försöka synliggöra de speciella villkor som var förknippade med krig i perifera områden, särskilt sådana som fördes i ett för människan tidvis synnerligen påfrestande klimat. Här ställde kriget speciella krav på sina utövare, inte minst när det gällde att skapa förutsättningar för bibehållandet av arméns stridsduglighet. En armé som frös och svalt var inte särskilt mycket att ha, och såväl kölden som hungern kunde vara formidabla fiender i en norrfången kontext. De två här skisserade perspektiven behöver inte nödvändigtvis utesluta varandra.

Men vad var det som avgjorde kriget? Förlusten av Sveaborg i början av kriget var oersättlig, kan vi läsa oss till i litteraturen, liksom att den svenska krigsledningen var såväl omotiverad som inkompetent. I ett mer övergripande perspektiv blir S:t Petersburg svaret; i och med att det ryska rikets huvudstad etablerades längst inne i Finska viken var Finlands öde som svensk riksdel beseglat. Det resurssvaga Sverige hade ingenting att sätta emot ett mäktigt och beslutsamt Ryssland. Så det som skedde 1808–1809 var oundvikligt. Förr eller senare skulle det ha gått som det gick.

Men fanns det då ett ”senare”? Kunde rikssprängningen ha uppskjutits ännu en tid? Läsaren av Martin Hårdstedts doktorsavhandling, som i en tribut till Carl von Clausewitz fått huvudtiteln *Om krigets förutsättningar*, övertygas om att chanserna var minimala men också om att de inte var helt obefintliga.

Hårdstedts undersökning är inte krigshistoria i traditionell mening med intresset riktat mot taktik och strategi, geniala eller stupida fältherrar, avgörande fältslag och tappra eller illa fäktande soldater. Kriget är till sin teori och praktik taktik, strategi och logistik men skorpans och furagets hjälteproducerande potential är begränsad jämfört med värjans och kanonens. Äldre stridsfokuserad krigshistorisk forskning försummade att uppmärksamma logistiken, men av modern

militärhistorisk forskning har den äntligen placerats i fokus. Som en god representant för den nya militärhistorien tar sig Hårdstedt an sådant som i förstone kan framstå som trivialt, bröd till soldaterna och hö till hästarna inte minst.

Det är med andra ord försörjningsproblematiken som står i centrum i hans undersökning. Hans syfte är dubbelt, att klarlägga förutsättningar, system och praxis för att underhålla arméer i det svensk-ryska kriget i norr 1808–1809 och att utvärdera betydelsen av underhållsfaktorn för utgången av kriget. Problemet bryts i avhandlingen ned till tre problemkomplex gällande krigets ramar i form av resurstillgång, krigsplaner och underhållsorganisation, lokala kontra krigsområdesexterna resurser och det omgivande civilsamhällets roll i försörjningen. Frågorna förankras då detta är möjligt i relevanta militärhistoriska forskningslägen.

I undersökningen kontrasteras två ledande forskares syn mot varandra. Martin van Crevelds deterministiska ståndpunkt som lyfter fram oföränderligheten är den ena. Beroendet av de lokala resurserna utgjorde kärnan i den militära logiken, något som enligt van Creveld förändrades först i och med 1800-talets kommunikationsrevolution. Hans främste kritiker, John A Lynn, har betonat förändringen inom den givna ramen och de möjligheter att hantera eller krympa beroendet av de lokala resurserna som trots allt fanns och utnyttjades inom krigsmakterna. Bundenheten var inte så total och inte fullt så ofrånkomlig som van Creveld har velat göra gällande. Och man måste göra en skillnad mellan olika förnödenheter, en del var hopplöst svåra att transportera över långa avstånd, medan andra var mer flyttbara.

Hårdstedt särskiljer två funktionella områden: "krigsområdet", det vill säga den direkta krigszonen, och "underhållsområdet", det område inom vilket arméerna i syfte att trygga sitt underhåll mobiliserade de lokala resurserna. Införsel utifrån till den svenska armén ägde rum från södra Sverige och till den ryska armén från S:t Petersburgsområdet.

Studien har avgränsats till att gälla "arméns försörjning vad gäller proviant och foder samt transporterna" (s 25). Fokus är således på en del av försörjningen. Men av vad består då denna som totalitet betraktad? De hårdstedtska soldaterna fick av hans framställning att döma i bästa fall sitt torra bröd som de åt utan dryck, och sällan eller aldrig gick de till vila. I likhet med vad som tycks gälla generellt inom militärhistorisk forskning som fokuserar logistiska problem fäster Hårdstedt huvudvikten vid den del av försörjningen som dokumenterat sig tydligast i de bevarade arkivalierna.

Ett vidgat och enligt min mening mera rättvisande försörjningsbegrepp kan erhållas genom att utgå från mänskliga grundbehov. Enkelt sagt gällde det att med hjälp av ett åtgärds paket hålla soldater (i vid mening) och hästar (a) torra, (b) varma, (c) pigga, (d) mätta, (e) otörstiga (att åtminstone svenska språket inte tillhandahåller något annat ord än en negation för detta grundläggande mänskliga tillstånd av välbefinnande framstår som förbluffande, men så är det), (f) rena och

(g) friska. Renlighetsnormen var självfallet någonting kulturbundet. Med visst berättigande kan man under den tidigmoderna perioden argumentera för existensen av förebyggande hälsovård, bland annat med hänvisning till synen på brännvinet. Den egentliga sjukvården kan hänföras till det vidare underhållsbegreppet av vilket försörjningen utgör en del. Försörjningsfunktionen förväntades således garantera att soldaterna i olika lägen stod till oklanderlig disposition. En grov men användbar indelning kunde vara i åtgärder som den logistiska apparaten ombesörjer och sådant som överlämnas åt soldaterna själva att sköta (med viss resurstilldelning). Ett användbart försörjningsbegrepp bör även inkludera beklädnad, något som står i full samklang med gängse betydelse av ordet. *Svensk ordbok* ger följande definition av *försörja*: "ansvara för det fortlöpande underhållet för ngn; särsk. direkt och i fråga om mat, kläder och bostad" och *försörjning*: "det att ngn:s grundläggande livsbehov tillfredsställs fortlöpande framförallt betr. mat, kläder och bostad".

Om Hårdstedt hade valt att inkludera inkvarteringen i sitt försörjningsbegrepp skulle detta enligt min mening ha varit till fördel för hans undersökning. Skyddet mot köld och fukt tangeras på olika ställen i avhandlingen, men problematiseras inte. Vi får exempelvis veta att stölderna i Västerbotten i regel ägde rum i samband med inkvartering. Mina argument för en inkludering är två. Det svensk-ryska kriget utgjorde krigföring i norr där köldhanteringen ställde annorlunda krav än på sydligare breddgrader (klimatet betonas s 69f), i synnerhet som kriget inte uteslutande ägde rum sommartid. Det är mitt intryck att inkvarteringen som logistiskt element på ett mindre lyckat sätt blivit föremål för en marginalisering inom militärhistorisk forskning. Jag föreställer mig att det beror på att forskarna i regel behandlar (sommars)krigföring i mildrare klimat och att inkvarteringen inte är så tydligt skönjbar i det militära källmaterialet. Mitt andra argument för ett inkluderande är att inkvarteringen kan synliggöra det civila samhällets roll som resurs.

Civilsamhällets roll som en resurs i underhållet inom ramen för tidigmodern krigföring har lämnats nästan helt opproblematiserad i tidigare militärhistorisk forskning. Här kan Hårdstedt inte teckna ett historiografiskt landskap där det skulle finnas etablerade teorier, ståndpunkter eller diskussioner. Fältet är närmast jungfruligt och ger rum för helt nya problematiseringar. Hårdstedt väljer på ett intressant sätt att genomföra dem med utgångspunkt i svensk forskning om det tidigmoderna Sverige, där förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle utgör ett centralt tema. Enligt den "interaktionstes" som lanserats av Eva Österberg fanns det ett handlingsutrymme för de styrda.

Hårdstedt gör det plausibla antagandet att den krigsmakt som tillmäter de lokala resurserna en avgörande roll också hamnar i ett starkt beroende av de lokalsamhällen som finns inom det område där kriget förs. Den fysiskt närvarande krigsmakten uppfattar Hårdstedt därför närmast som ett specialfall av

centralmakt med särskilda behov av akut karaktär. Han utgår ifrån existensen av två olika typer av lokalsamhällen, städer och landsbygdssamhällen, med borgerskap och bönder som de centrala grupperna. Lokalsamhället var också i krig en aktör med ett handlingsutrymme och kunde tillämpa passiva eller aktiva strategier i förhållande till den resurskrävande krigsmakten. Underhållet krävde att fältherrarna uppmärksammade relationerna till lokalsamhället oberoende av om det var fråga om den egna statsmaktens soldater eller en ockupationsarmé.

Lokalförvaltningen tillskrivs en nyckelposition på grund av den unika kunskap och kompetens de olika ämbetsmännen innehade. Hårdstedt knyter an till den forskning som uppmärksammat lokalförvaltningens position mellan centralmakt och lokalsamhälle och de "dubbla lojaliteter" som följde av detta.

Krigsmakten är av tradition en stor papperskonsument och dokumentproducent. Kriget 1808–1809 är det mest väldokumenterade av Sveriges krig. Forskaren erbjuder ett sällsynt rikt källmaterial. Det material Hårdstedt utnyttjat finns i dag i främsta rummet i Krigsarkivet i Stockholm, riksarkiven i Stockholm och Helsingfors samt landsarkiven i Härnösand, Uleåborg och Vasa. Han har ägnat stor uppmärksamhet åt de arkiv som finns kvar från den lokala och regionala civilförvaltningen i underhållsområdet. Det svenska räkenskapsmaterialet är anmärkningsvärt välbevarat, men de med tanke på avhandlingens problematik centrala durchtägräkenskaperna har inte gått att återfinna. Hårdstedt har utöver det sedvanliga rapport- och brev materialet gjort flitigt bruk av räkenskaper och längder vilka logistiken som forskningsmässigt fokus på ett naturligt sätt aktualiserar. Räkenskaperna inbjuder i sin tur till kvantifiering.

Det källmaterial som utnyttjas för att blottlägga praktikerna i den ryska arméns underhåll är långt ifrån lika fylligt. Hårdstedt har inte haft någon framgång i sina försök att forcera den ryska arkivbyråkratiska djungeln så det återstår fortsättningsvis för andra forskare att klarlägga förekomsten av räkenskapsmaterial i ryska arkiv. Den interna ryska myndighetskorrespondensen tillsammans med lokalförvaltningens arkiv inom underhållsområdet har ändå gett rimliga möjligheter att tränga in i problematiken. Ett centralt arkiv i sammanhanget är det så kallade Buxhoevedens civilkanslis arkiv i Riksarkivet i Helsingfors med utöver korrespondens ett omfattande material från de skadeståndsransakningar som genomfördes.

I avhandlingen används såväl kvalitativa som kvantitativa metoder, men materialet, i synnerhet det som ger möjligheter till djupgående analyser, är ojämnt bevarat. Det har därför varit nödvändigt att låta materialet styra valet av en del av de många värdefulla lokala punktstudier som genomförts i avhandlingsarbetet. Hårdstedts situation är inte unik, historikern är ofta tvungen att ty sig till material som utsatts för en "spontan gallring".

Hårdstedt är alltför restriktiv med att resonera i termer av representativitet. När urvalet kan göras inom ramen för ett omfattande källmaterial kan det som

bekant ske utgående från vissa kriterier. I "spontangallrat material" blir arbetsgången den motsatta: att försöka resonera sig fram till vad exemplet representerar utgående från mer allmänt hållna resonemang eller med hjälp av annat källmaterial på en högre abstraktionsnivå. Något alternativ till det som råkar finnas bevarat existerar inte. Luleå socken i Västerbotten har en framträdande plats i avhandlingen eftersom det för just detta lokalsamhälles del föreligger unika möjligheter att belysa väsentliga aspekter av såväl den svenska som den ryska försörjningen. Men det förblir rätt öppet i vilken utsträckning de vunna resultaten kan uppfattas ha en mera allmän giltighet. På mikronivå, i urvalet av byar inom ramen för Luleå (s 300) eller av en enskild bonde i socknen Råneå (s 315) förs föredömliga resonemang kring representativiteten.

Efter inledningen med avhandlingsobligatorierna, syfte, problematisering, forskningslägen, metod, material, avgränsningar och definitioner, ges i avhandlingen den nödvändiga bakgrunden som tar upp tidigmodern arméunderhållsproblematisering och grundragen av det finska kriget i en europeisk kontext.

Kapitlen 3–7 är avhandlingens egentliga substanskapitel. I kapitel 3 undersöks det lokala underhållsområdets resurspresterande potential, krigsmål och krigsplaner inom de två krigförande staterna, samt de två krigsmakternas underhållsorganisationer. De två följande kapitlen (4–5) behandlar samma problematik, underhållet till den svenska respektive ryska armén under kriget men uppdelat på krigföringen på finländskt, det vill säga i hög grad österbottniskt, respektive västerbottniskt område. Därefter tas i tur och ordning (6–8) lokalförvaltningens, borgerskapets och böndernas betydelse för krigsmakternas försörjning upp till granskning.

Vilka centrala resultat nås i undersökningen? Det område som fungerade som primärt krigsområde hade begränsade förutsättningar att prestera behövt underhåll, ett problem som man såväl inom den svenska som den ryska krigsmakten insåg och beaktade i planeringen i form av magasineringssystem. Avgörande för krigföringen blev hur väl man lyckades samla in resurser från ett större lokalt underhållsområde och/eller hur väl man lyckades tillföra externa resurser över långa avstånd.

Det var i ett underhållsperspektiv två mycket olika arméer som möttes i norr 1808–1809. Det svenska underhållssystemet karaktäriserades av stor systematik och en fast organisation, medan det ryska var lösare organiserat. Det svenska underhållet var centraliserat, medan det ryska präglades av decentralisering. Det ryska systemet var flexibelt med gott om utrymme för improvisation vilket det rigida svenska inte tillät. Med en bild från en betydligt angenämare verklighet än krigets: svenskarna spelade klassisk musik enligt noter medan ryssarna lirade jazz på inspiration. På pappret var den svenska modellen överlägsen den ryska, på slagfältet var det tvärtom. Ryssarna lyckades skapa förutsättningar för att hålla större styrkor inom samma område och etablera premisser för en större rörlighet.

Det svenska försörjningssystemet var hårt bundet till naturahushållning. Kontanta medel spelade en större roll inom den ryska underhållsorganisationen, och den ryska sidan i kriget var inte lika beroende av ett klanderfritt fungerande magasineringssystem som den svenska. Den ryska armén lyckades också etablera bättre förbindelser med hemlandet trots att sjökommunikationerna hade en begränsad betydelse på grund av det svenska sjöherraväldet som ryssarna aldrig lyckades ifrågasätta.

Brödet utgjorde basen inom livsmedelsförsörjningen i bägge arméerna. Huvuddelen av förnödenheterna måste skaffas fram lokalt, inom underhållsombudets gränser. Men de lokala resursernas betydelse varierade mellan olika varor och tjänster. De krigsvana ryska yrkessoldaterna var tack vare de speciella villkor som gällde för rekrytering och tjänstgöring såväl pålitliga som förmögna att agera autonomt och improviserande i syfte att trygga sin försörjning. De ryska soldaterna rekryterades i praktiken på livstid och den som gick ut som soldat uppfattades som "död" i det lokalsamhälle han lämnade. Hans tillhörighet och trygghet i det nya livet blev det egna kompaniet. Soldaterna i varje kompani slöt sig samman till informella karteller i syfte att ordna försörjningen också i sådana lägen då krigsmakten som organisation inte kunde leva upp till sina försörjningsförpliktelser. General Wrede sammanfattade sin syn på den ryska motståndaren i maj 1809: "En omänsklig Fiende som röfvar sista hötappen från Kon, och sista brödbiten för Bonden, har medel att framkomma som ej äro verkställbara för våra egna trouper".

Den ryska krigsföringen mot Sverige 1808–1809 kännetecknades inte av systematiska plundringar, men som en effekt av det ryska underhållssystemets uppbyggnad skaffade de ryska soldaterna i högre grad än de svenska en del av sitt underhåll genom stöld. Med inspiration i Jan Lindegrens forskning uppmärksammar Hårdstedt de tidigmoderna arméerna som marknadsorganisationer. Informell handel var en annan underhållsmetod som tillämpades av de ryska soldaterna. Men när det gäller denna handel lyser de konkreta beläggen med sin frånvaro. Med hjälp av indicier kan Hårdstedt visa att sådan förekom i Västerbotten, men från Österbotten över vilket kriget böljade fram och tillbaka finns det åtminstone i forskningens nuläge inte ens indicier att återopa. Här återstår således att i domböcker, (bonde-)dagböcker och liknande källor verkställa skallgång på åtminstone ett mindre antal klara dokumentariska bevis för att dylik handel förekom.

Försörjningsproblematiken inbjuder till en diskussion i termer av tvång eller frivillighet i uttaget och dess organisationsgrad. Om den sistnämnda dimensionen uppdelas i alternativen organiserat och spontant erhålls ett fyrfält enligt följande:

	tvångsmässigt	frivilligt
organiserat	1	2
spontant	3	4

De olika uttagen av förnödenheter inom underhållsombudet som genomfördes kan placeras i fältet på följande sätt: 1. utskrivningar, 2. upphandling, 3. stöld och våldgästning och 4. (enskilt) köp. Inom det svenska systemet dominerade enligt vad Hårdstedt övertygande visar de två första kategorierna. En motsvarande rangordning av alternativen inom det ryska försörjningssystemet är däremot såväl praktiskt som principiellt omöjlig att göra.

Bristen på tillgängligt källmaterial och källmaterial överhuvudtaget sätter nämligen gränser för studiet av rysk underhållspraxis. Fördelningen externt kontra internt (=underhållsombudet) kan inte klarläggas i detalj utan tillgång till ryska räkenskaper (som rimligtvis existerar), och fördelningen organiserat kontra spontant i den lokala resursmobiliseringen är i princip omöjlig att få exakt klarlagd då den spontana mobiliseringen i regel aldrig dokumenterades.

Skillnaden mellan tvång och frivillighet eller organiserat och spontant kunde vara härfin om ens det. Så kunde upphandlingen i praktiken få drag som gjorde att den framstod som tvångsmässig, den närmade sig en kontribution. Med plundringen av Vasa som exceptionellt undantag förekom dock inte någon organiserad av arméledningen sanktionerad rysk plundring i Finland, men nog enskilda stölder. Men skillnaden mellan de båda kategorierna fördunklas av att stölderna ingick som ett element i underhållsstrukturen och skedde med befällets tysta medgivande.

En fråga som Hårdstedt tyvärr inte sett någon orsak att ta upp till behandling är huruvida man från rysk sida försökte utnyttja den rätt till beskattning man hade som faktisk makthavare i Finland. Detta var självfallet något som var föremål för överväganden. Landshövdingen i Tavastehus J H Munck gav den 7 oktober 1808, med anledning av att räntor skulle uppbäras in natura för arméns behov, sina synpunkter i frågan.¹ Bland annat reglerna för när räntorna skulle erläggas konstituerade ett problem. Landshövdingen menade att upphandling var att rekommendera om man ville försäkra sig om underhåll:

Räntelevereringarne äro osäkra och bero til det mästa af hemmansägarenes välbehag, äro icke eller prompt executiva och dessutom mycket otilräkneliga. Ingenting utom fria inköp synes mig kunna afhjelpa svagheterne [sic!], så vidt eljest landets tilgångar därtill förslå, som jag tror för det närvarande, och i slikt fall får man ej räkna på någon dyrhet, hvilken transportkostnaderna af proviant på långa håll ändock vida överväga.

1. *Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808* II:2, Helsingfors 1895, s 232ff. Jfr Erkki K Osmosalo, *Suomen valloitus*, Porvoo 1947, s 409f.

De ryska ockupanterna genomförde med utfästelser om ersättning skaderansakningar i Finland som ett led i pacificeringen av området. Hårdstedt framhåller hur de omfattande skadeståndsprotokollen i källkritiskt hänseende är problematiska, men det gör dem inte enligt honom helt oanvändbara för ett studium av rysk krigsförsörjning. Han konstaterar hur det ännu kvarstår för forskningen att "utföra en total kartläggning av stöldernas omfattning, mönster och spridning i Finland" (s 319). Att en sådan i full skala skulle ha varit ett projekt möjligt att integrera i den föreliggande avhandlingen är uteslutet, men med tanke på vilket centralt delproblem det är fråga om i undersökningen förblir det oklart för läsaren varför Hårdstedt inte har gjort ett mindre antal lokala studier utgående från materialet.

Lokalsamhället levererade förnödenheter under tvång eller frivilligt mot ersättning i pengar, men den mest betydelsefulla insatsen bestod av de tjänster det presterade, utöver transportererna även malning och bakning.

Inom vardera krigsmakten var trossen minimerad utgående från de krav krigföringen i området dikterade, och de var vardera högggradigt beroende av den transportkapacitet som kunde erhållas av underhållsområdets bönder. Bondskjutsen administrerad av den lokala civilförvaltningen blev underhållets och därmed krigföringens verkliga akilleshäla. Särskilt inom den svenska krigsmakten var problemet inte i första hand att man saknade förnödenheter i magasinerna utan att maten och fodret inte fanns där kriget fördes och männen eller hästarna fanns.

Den civila förvaltningens kunskap och tjänster var lika omistligt viktiga för den ryska krigsmakten som de var för den svenska. Förvaltningspersonalen befann sig i ett korstryck. Det egna förvaltningsområdet som krigsskådeplats eller i närheten av kriget stod för en accentuering av de dubbla rollernas eller lojaliteternas problematik. En ämbetsman som önskade kvarstå i sin tjänst, till och med växelvis under olika herrar, kunde inte negligera krigets krav. Prästerskapet uppfattar Hårdstedt med all rätt som en del av förvaltningen och han tillmäter prästerna en central roll i lokalsamhället som ledare, informatörer och ideologiförmedlare. Men de inbegrips tyvärr aldrig i den egentliga analysen av den lokala förvaltningen.

Böndernas kapacitet att leva upp till de krigstida kraven var begränsad, och det låg inte i någons intresse att äventyra deras överlevnad genom att ta ut för mycket. Detta gav såväl borgerskap som allmog en viss förhandlingsposition och ett handlingsutrymme i förhållande till såväl den egna som den ockuperande krigsmakten. Den ryska krigsmakten kunde som ockupant etablera ett mera påtagligt och trovärdigt hot om våld, men också inom den insågs det kloka i att inte provocera fram olydnad i form av vardagsmotstånd eller uppror. I praktiken höll man således växelvis fram piskan i den ena handen och moroten i den andra.

Inom städerna utgjorde det handlande borgerskapet en särskilt viktig grupp i ett underhållsperspektiv. Borgarna kunde erbjuda den svenska krigsmakten en

transportkapacitet i sina handelsfartyg, en resurs som den ryska krigsmakten inte kunde utnyttja på grund av det svenska sjöherraväldet. Bland borgerskapet fanns en liten grupp av storleverantörer av förnödenheter till den svenska armén, men ingenting tyder på förekomsten av gulaschbaroner. Detta särskilt intensiva umgänge med sina uppenbara risker som en del involverades i med krigsmakterna var mer påtvingat än frivilligt.

Ryssarna i Finland och norra Sverige 1808–1809 förstod det som krigförande fransmän vid samma tid inte insåg i Spanien: behovet av att uppmärksamma relationerna till det omgivande civilsamhället. Men var detta specifikt för ryssarna som krigförande subjekt i det svenska riket på grund av den unika politiska kulturen som var rådande här? Även den franska krigföringen i Spanien ägde rum i ett perifert område, men var kanske den politiska kulturen här en annan, i högre grad en kommandokultur med våldsamma reaktioner från de drabbades sida som det centrala i protestrepertoaren? Det skulle ha varit spännande om Hårdstedt på denna punkt hade gjort en tydligare återkoppling till forskningsdiskussionen om den svenska politiska kulturen och "interaktionsteser". Umeåforskaren Börje Harnesk har i en nyligen publicerad uppsats² velat ge diskussionen en nytändning genom att hävda att tesen har rönt ödet att bekräftas eller bli bevisad genom att upprepas; empirin som skulle bevisa den har inte tagits fram, åtminstone inte i tillräckligt hög grad. Och förhållandena i det svenska riket har möjligen gjorts mycket mer unika i en europeisk kontext än vad de i själva verket var.

Avgörande för utgången av kriget var hur väl man lyckades beakta de existerande villkoren för krigföringen i ett folk- och resursfattigt område, vilken typ av underhållsorganisation som byggdes upp och förmågan till samverkan med det omgivande civilsamhället. Svenskarna förlorade kriget genom en i sig utmärkt underhållsorganisation som inte höll måttet i praktisk tillämpning. Ryssarna vann det genom en föregångare till det välbekanta sovjetiska industriproduktkonceptet som brukar fångas i talesättet "stort land, stora toleranser".

Hårdstedts avhandling innehåller värdefulla forskningsresultat, men hur långt sträcker sig deras giltighet? I hur hög grad kan de anses gälla tidigmodern krigföring generellt, i vilken utsträckning visar de särdragen i krigföringen i perifera och resurssvaga områden? På denna punkt lämnas läsaren något villrådig, och en klagörande diskussion hade varit på sin plats från författarens sida. Enligt min mening är Hårdstedt tydligare i de finsk- och engelskspråkiga sammandragen än vad han är i den svenska sammanfattningen: I perifera områden var underhållsproblematiken särskilt svår och viktig att tackla. De bristande lokala resurserna måste uppvägas med hjälp av ett magasineringssystem som samlade in förnödenheter från ett större underhållsområde och genom ett väl fungerande samspel med lokalbefolkningen. Den napoleonska rekvisionsmetoden var utesluten i denna kontext.

2. Börje Harnesk, "Den svenska modellens tidigmoderna rötter?", *Historisk tidskrift* 2002:1, s 78–90.

Bristerna i den svenska underhållsområdesinternas försörjning var strukturella till sin art och kunde naturligtvis inte avhjälpas genom förändringar i själva systemet under pågående krig. Men kunde man kanske ha utnyttjat sjöherreväldet och i större utsträckning än vad som blev fallet sommaren 1808 fört in externa resurser från södra Sverige? Så länge den svenska krigsledningen upprätthöll en så komplex fiendebild som man gjorde (med hot också från Danmark och Norge) var, enligt Hårdstedt, de svenska resurserna otillräckliga. De militära åtagandena var för omfattande i förhållande till resurserna. Han ställer sig tveksam till att kriget skulle ha fått ett så särskilt mycket annorlunda förlopp än det faktiska med ett Sveaborg i svenska händer sommaren 1808. Den svenska armén i Finland borde ha kunna trygga sin försörjning inom riksdelens gränser, men med detta lyckades man inte. Brödet och höet avgjorde Finlands öde, åtminstone så länge krigsledningen inte reviderade sin fiendebild. Hade man gjort det – vilket åtminstone i efterklokhetens ljus hade varit motiverat – och satsat alla resurser på fienden i öster kunde kanske kriget ha slutat annorlunda. Vi kan med andra ord hålla fast vid den hävdvunna synen på den svenska krigsledningens inkompetens men i ljuset av Hårdstedts analys fanns kärnan i densamma på ett annat håll än där den tidigare lokaliserats.

Avhandlingen bär prägel av brådska i slutskedet. Texten skulle ha mått bra av en ytterligare korrekturläsning och språket av en eftertänksam översyn. Fotnoterna återfinns inte alltid nere på samma sida som nottecknet, och på sidan 301 upprepas hälften av texten på sidan 300. Hårdstedt använder sig av termen "rikssvensk", ett begrepp som förutsätter ett kategoriserande finlandssvenskt subjekt och ett sådant lät ju vänta på sig rätt länge räknat från den stora riksprängningen. Ett par gånger kallar han den västra riksdelen för "det egentliga Sverige". Var är då det "oegentliga" Sverige till finnandes – i dåtiden skulle väl det egentlig-svenska närmast ha uppfattats som en synonym till Svealand. En gång brukar kallas ingen gång, så unikumet "moderlandet" (s 76) med syftning på västra riksdelen må vara författaren förlåtet.

En kontrolläsning av ett par längre citat på sidorna 271 och 275 mot originaltexterna i Vasa landsarkiv gav vid handen att Hårdstedt tagit väl lätt på kravet på en exakt återgivning inom ramen för ett citat. Inte så att den version som Hårdstedt ger i grund skulle förvanska innehållet, men felaktigheterna är så rikligt förekommande att texterna framstår som något kryptiska och deras författare som sin uppgift föga vuxna. Och så är det ju detta med svenska och/eller finska ortnamn i Finland. De bör skrivas i den form som gäller i dag (det finns ett kodifierat regelverk för svenska ortnamn i Finland, se www.kotus.fi/svenska/ortnamn) och inte så som de möter i texter från det tidiga 1800-talet. Ibland kan ett "i" för litet försåtligt förvandla fisk till däggdjur (Siikajoki).

Hårdstedt är en utpräglad empiriker som uppenbarligen stortrivs i arkiven. Avhandlingens arkivaliska fundament är synnerligen gediget, och boken impone-

rar som arbetsinsats. Metodvalen finner jag vara väl övervägda och problematiseringen är relevant. Och de tre, problem, metod och material, står som sig bör i god inbördes balans. Involverandet av det civila samhället i en logistisk studie framstår som kreativt. Till sin uppläggning är undersökningen helt mönsterigill. Avgränsningen av försörjningsbegreppet kan diskuteras, men det bör noteras hur Hårdstedt inte har nöjt sig med att som hanterlig forskningsuppgift inringa ett mindre element i försörjningen. Han har förädlat fram en i bästa mening preliminär syntes som nu må få inspirera till fortsatt fokusering på väsentligheter i ett, i europeiskt perspektiv, litet krig inom vilket ett logistiskt maximum tangerades och som visade sig åstadkomma en bestående rikssprängning. Och alla som hitintills suckat inför synen av Sveaborg, kan söka tröst. Så krigsavgörande och därmed oförlåtlig var ju kapitulationen av allt att döma inte.

*Nils Erik Villstrand**

* Fakultetsopponent